

Romanin ja poliisin kohdatessa -oppaan tarkoituksena on lisätä romaniväestön ja poliisin keskinäistä ymmärrystä ja yhteistyötä. Opas on tarkoitettu sekä lainvalvontaviranomaisille että romaniväestölle. Se soveltuu käytettäväksi erityisesti koulutus- ja taustamateriaalina käsiteltäessä poliisin ja romanien välistä asiointia. Oppaassa käsitellään poliisin roolia ja tehtäviä yhteiskunnassa, kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia, romanien historiaa ja kulttuuria sekä erilaisia käytännön kohtaamistilanteita. Tavoitteena on, että opas toimisi keskustelunavaajana ja yhtenä apuvälineenä ennakkoluulojen purkamisessa ja aidon yhteistyön löytämisessä.

SISÄASIAINMINISTERIÖ

OPETUSHALLITUS

Romanin ja poliisin kohdatessa

Romanin ja
poliisin kohdatessa

SISÄLLYS

Työryhmä

Eine Lillberg, puheenjohtaja
Kari Honkanen
Jorma Laitinen
Taito Lehmusta
Roosa Åkerlund
Erkki Weckman
Päivi Majaniemi (siht.)
Elina Ekholm (siht.)

Asiantuntijoina on kuultu seuraavia henkilöitä:

Satu Blomerus
Veli Hukkanen
Unto Jääpuro
Tuula Åkerlund
Jouni Rantanen

Julkaisija ja kustantaja:

Opetushallitus,
romaniväestön koulutustiimi ja
sisäasiainministeriön poliisiosasto

Graafinen suunnittelu, taitto, kuvitus:

Valfrid Åkerlund / Grafimus Oy

ISBN 978-952-13-3277-7

Painopaikka: Edita Prima Oy,
Helsinki 2007

Lukijalle	5
POLIISI JA KANSALAISET	6
Poliisi selvittää rikoksia ja turvaa arkea	6
Kansalaisilla on oikeuksia ja velvollisuuksia	7
ROMANIEN HISTORIA JA KULTTUURI	8
Kohtaamisten historiaa	8
Romanikulttuuri	9
Tunteet, perhe, yhteisö	9
Kieli	10
Koulutus ja elinkeinot	10
Puhtaus, pukeutuminen ja asuminen	11
Oikeuskäsitys	11
Kuolema ja hautajaiset	12
KOHTAAMISIA	12
Kun kohdataan	12
Virastoissa	13
Liikenteessä	14
Kiinniottotilanteissa	14
Syrjinnän uhriksi joutuessa	15
Politiikassa, hallinnossa	16
TIETOA, VUOROVAIKUTUSTA JA YHTEISTYÖTÄ	16
Alan toimijoita ja lisätietoa	19
KESKEINEN LAINSÄÄDÄNTÖ JA KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET	21

Lukijalle

Tämän oppaan tarkoituksena on lisätä romaniväestön ja poliisin keskinäistä ymmärrystä ja yhteistyötä. Opas on tarkoitettu sekä lainvalvontaviranomaisille että romaniväestölle. Se soveltuu käytettäväksi erityisesti koulutus- ja taustamateriaalina käsiteltäessä poliisin ja romanien välistä asiointia.

Poliisi työskentelee turvatakseen kaikkien Suomessa asuvien ja oleskelevien elämää ja arkea. Suomalainen poliisi kehittää omaa toimintaansa ja pyrkii ottamaan työssään huomioon asiakaskunnan etnisen taustan ja kulttuurin. Tulevaisuudessa poliisien joukossa on yhä enemmän etnisiä taustaltaan erilaisia henkilöitä; sisäasiainhallinnon alalla työskentele nykyään jo useita romaneja.

Kansalaisilla on oikeuksia ja velvollisuuksia. Kansalaisten velvollisuuksiin kuuluu noudattaa voimassa olevia lakeja. Kansalaisten oikeuksiin kuuluu yhdenvertainen kohtelu. Vähemmistöryhmien jäsenet voivat olla poliisin asiakkaita ja tarvita poliisin suojelua. Romanit ovat yksi Suomen kansallisista vähemmistöistä, joiden asema on tunnustettu lainsäädännössä. Rikollisuus ei kuulu romanikulttuuriin ja joidenkin romanien rikollista käytöstä ei saa yleistää kaikkiin romaneihin.

Oppaassa käsitellään erilaisia kohtaami-

sia poliisin ja romanien välillä. Romaneilla on oikeus omaan kulttuuriin. Oppaassa esitetyt romanikulttuurin tavat eivät edusta jokaisen suomalaisen romanin katsomuksia. Olennaista on, että kaikkien Suomen vähemmistöryhmien kulttuuria arvostetaan ja vähemmistöjä pidetään osana suomalaista yhteiskuntaa. Romaniväestön ja viranomaisten yhteistyön ansiosta romanien asema on parantunut viime vuosina ja on muun Euroopan tilanteeseen verrattuna hyvä.

Käymme tässä oppaassa ensin lyhyesti läpi poliisin roolia ja tehtäviä yhteiskunnassa sekä kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia. Sen jälkeen esittelemme romanikulttuuria. Sitten seuraa ohjeita erilaisiin kohtaamistilanteisiin. Opas perustuu poliisiopastyöryhmän jäsenten keräämään materiaaliin sekä olemassa oleviin romaniväestöä koskeviin julkaisuihin. Olemme pyrkineet käsittelemään poliisin ja romanien välisiä kohtaamisia myönteisessä ja rakentavassa hengessä. Yksi opas ei ratkaise kerralla kaikkia ongelmia, mutta toivomme, että tämä opas toimisi keskustelunavaajana ja yhtenä apuvälineenä ennakkoluulojen purkamisessa ja aidon yhteistyön löytämisessä. Lämmin kiitos työryhmälle sekä monille henkilöille, jotka ovat kommentoineet tekstiä ja luovuttaneet kirjoituksiaan työryhmän käyttöön.

Poliisi ja kansalaiset

Poliisi selvittää rikoksia ja turvaa arkea

Poliisi ylläpitää järjestystä, valvoo lakien noudattamista, pyrkii ennaltaehkäisemään rikoksia ja turvaa ihmisten oikeuden elää rauhassa. Poliisin on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen. Poliisin toiminta on aina sidottu lakiin ja asetuksiin. Poliisilain mukaan poliisin tulee ensisijassa neuvoin, kehotuksin ja käskyin pyrkiä ylläpitämään yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Poliisi ei saa puuttua kenenkään oikeuksiin enempää kuin tehtävän suorittamiseksi on tarpeen.

Turvallisuuden ylläpitämiseksi poliisi tekee yhteistyötä muiden viranomaisten sekä yhteisöjen ja asukkaiden kanssa. Lähi- ja nuorisopoliisitoiminta on tärkeä osa poliisin perustoimintaa.

Poliisin eettisen valan vannovat kaikki poliisin perustutkinnon suorittaneet virassa toimivat poliisit. Valan ottaa vastaan poliisiyllyjohtaja. Poliisin eettinen vala otettiin käyttöön vuoden 2001 alussa. Eettinen vala korostaa kaikkien ihmisarvoa ja avointa ja sovinnollista työtötta.

POLIISIN EETTINEN VALA

Lupaan parhaan kykyni ja taitoni mukaan käyttäytyä aina ja kaikissa tilanteissa poliisin arvolle sopivalla tavalla.

Kunnioitan jokaisen ihmisarvoa ja oikeuksia.

Käytän poliisin valtuuksiani lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla.

Noudatan esimiesteni käskyjä ja olen valmis kohtaamaan poliisin ammattiin liittyvät vaarat.

Toimin avoimesti ja sovinnollisuutta edistäen.

Käyttäydyn rehdisti, auttavaisesti ja ammatillista yhteishenkeä vahvistaen.

Olen oikeudenmukainen ja toimin koko työyhteisön parhaaksi.

Tällä tavalla tahdon poliisina palvella.

Poliisin eettistä valaa voidaan tulkita esimerkiksi siten, että kohdatessaan työssään romanin tai jonkin muun vähemmistön edustajan, poliisi kohtaa aina ensisijaisesti ihmisen eikä anna mahdollisten aikaisempien negatiivisten kohtaamisten vaikuttaa kyseiseen tapaamiseen.

Kansalaisilla on oikeuksia ja velvollisuuksia

Kansalaisten oikeudet pohjautuvat muun muassa Suomen perustuslakiin, Euroopan ihmisoikeussopimukseen, YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeuksien julistukseen sekä Euroopan sosiaaliseen peruskirjaan.

Suomen kansalaisilla on paljon oikeuksia. Seuraavassa on esitelty niistä tärkeimpiä.

- § Kansalaisilla on oikeus yhdenvertaiseen kohteluun.
- § Jokainen saa itse päättää elämästään, ja kaikilla on henkilökohtainen vapaus ja koskemattomuus.
- § Ihmisillä on oikeus liikkua vapaasti paikasta toiseen ja asua valitsemallaan paikkakunnalla.
- § Ihmisillä on oikeus yksityiselämän suojaan, jossa tärkeitä asioita ovat kotirauha sekä kirje- ja puhelinsalaisuus.
- § Jokaisella on oikeus harjoittaa uskontoa ja kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan.
- § Ihmisillä on oikeus kokoontua ja yhdistyä sekä ilmaista vapaasti mielipiteensä.
- § Jokaisella on oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin.

Oikeuksien lisäksi kansalaisilla on velvollisuuksia.

- Kaikkien kansalaisten täytyy tuntea ja noudattaa lakia.
- Suomessa vakituisesti asuvat lapset ovat oppivelvollisia, ja oppivelvollisuus koskee pääsääntöisesti 7 – 16-vuotiaita lapsia.
- Kansalaisten pitää maksaa veroja valtiolle ja kunnalle.
- Vanhempien pitää huolehtia, että lapsilla on ravinto, asunto ja turvallinen elämä.
- Kaikilla suomalaisilla 18 – 60-vuotiailla miehillä on asevelvollisuus.
- Suomen kansalaisilla täytyy olla sukunimi ja 1 – 3 etunimeä.

Lisäksi kansalaisilla on rikosten estämiseksi ilmoitusvelvollisuus törkeästä rikoksesta kuten esimerkiksi maanpetos, vakoilu, murha, tappo, surma, törkeä pahoinpitely tai ryöstö. Kansalaisilla on myös uhrin auttamisvelvollisuus ja velvollisuus avustaa pelastustoiminnassa.

Julkisen vallan tehtävänä on turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Joskus oikeuksia täytyy kuitenkin rajoittaa. **Pakkokeinolaki** antaa oikeuden ottaa kiinni rikoksenteijä. Koskemattomuuteen joudutaan joskus puuttumaan henkilötarkastusten ja -katsastuksen yhteydessä, jos henkilöä epäillään rikoksesta. **Henkilöntarkastuksessa** tarkastetaan takavarikoitavan esineen löytämiseksi tai muun rikosta selvittävän seikan tutkimiseksi, mitä henkilöllä on vaatteissaan tai muutoin yllään. **Henkilökatsastus** käsittelee rikosten selvittämiseksi tapahtuvan katsastettavan henkilön kehon tarkastamisen, verinäytteen ottamisen ja muun

kehoon kohdistuvan tutkimuksen. Pakkokeinolaki voi antaa myös oikeuden tehdä **kotietsintä**, jos on aihetta epäillä, että on tehty rikos, jonka ankarin rangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta. Liikkumisoikeuteen voidaan joutua puuttumaan, jos henkilön pitää olla tavoitettavissa rikoksen tutkintaan liittyvistä syistä. Käräjäoikeus voi myös määrätä lähestymiskiellon.

Suomen kansalaisten oikeuksien lisäksi meillä on myös Euroopan Unionin kansalaisen oikeudet. Niistä tärkeimpiä ovat

- liikkumis- ja oleskeluoikeus
- äänioikeus ja vaalikelpoisuus kansallismaissa
- äänioikeus ja vaalikelpoisuus Euroopan parlamentin vaaleissa
- oikeus suojeluun kolmansissa maissa, kun omalla maalla ei ole edustustoa
- oikeus vedota Euroopan parlamenttiin ja kannella sen oikeusasiamiehelle.

Romanien historia ja kulttuuri

Kohtaamisten historiaa

Romani tulee romanikielen sanasta *rom*, joka tarkoittaa ihmistä. Suomessa on noin 10 000 romanian. Lisäksi Ruotsissa asuu noin 3 000 Suomen romanian. Kaiken kaikkiaan Euroopassa elää arviolta 10 - 12 miljoonaa romanian.

Romanit saapuivat Eurooppaan 1300-luvun alussa ja ensimmäiset maininnat romanien Suomeen tulosta ovat 1500-luvulta. Viranomaisten ja romanien kohtaamisia ovat leimanneet torjunta, kontrolli ja sulauttamispyrkimykset. Kohtaamisten historia voidaan tiivistää toteamalla, että viranomaisten asenteet ja asetukset romanien kohtaamiseen ovat olleet ajoittain hyvinkin jyrkkiä, mutta kontrolli toimenpiteiden toimeenpanon suhteen on ollut vähäistä.

1700-luvun lopussa kuninkaallisella kirjeellä kehoitettiin romaneja pysyvään asumiseen. Elinkeinotoiminta oli tähän aikaan tiukasti säädeltyä eikä maata ollut helppo saada, joten tämä asetus jäi käytännössä pitkälti toteutumatta. On kuitenkin monia romanisukuja, jotka ovat asuneet omissa taloissaan vuosisatoja. 1800-luvun lopulla hyväksyttiin ensi kertaa muodollisesti romanien perinteiset elinkeinot: hevoskauppa, käsityöt, veitsenteroitus, kattiloiden tinaaminen ja muut kisällilaitoksen ulkopuolelle jääneet työt.

1900-luvulla romaneja pyrittiin sulauttamaan kantaväestöön. Tätä tapahtui muun muassa sijoittamalla lapsia lastenkoteihin. Romanien oikeudesta omaan kulttuuriin ryhdyttiin keskustelemaan vasta 1960-luvulla, jolloin alkoi myös romaniväestön

yhteiskunnallinen herääminen ja omien järjestöjen aktivoituminen. Romaniväestö ja viranomaiset ovat yhdessä saaneet aikaan parannuksia romanien asemaan. Lapset ovat saaneet joillakin paikkakunnilla oman kielen opetusta ja työvoimaviranomaiset ovat yhdessä romanien kanssa toteuttaneet aikuisten ammatillista koulutusta.

Hallitusmuodon yleinen syrjintäkielto sekä vähemmistöjen oikeus omaan kulttuuriin ovat olleet tärkeitä lainsäädännöllisiä virstanpylväitä romanien aseman tunnustamisessa. Uusi perustuslaki vuodelta 2000 tunnustaa romanit kansalliseksi vähemmistöksi ja velvoittaa valtion turvaamaan heidän kielelleen ja kulttuurilleen kehittämismahdollisuudet.

Romanit ovat taistelleet sekä talvi- että jatkosodassa. Romaneille oli hyvin merkittävä hetki, kun sodassa kaatuneille romaninimiehille paljastettiin vuonna 2003 oma muistomerkki Hietaniemen hautausmaalla. Näin myös valtiovalta tunnusti, että romanit osallistuivat Suomen itsenäisyyden puolustamiseen.

ROMANIKULTTUURI *Tunteet, perhe, yhteisö*

Romanikulttuuri on ihmissuhde- ja tapakulttuuria, joka rakentuu ensisijaisesti oman yhteisön, suvun ja perheen ympärille. Erään romaneja koskevan tutkimuksen nimi on *Aito mustalainen on lämmin ihminen*. Nimi kuvaa sitä, että romanikulttuuriin kuuluu vahva huolenpito toisista ihmisistä. Ihmisten rikkaus on ihmissuhteissa ja ne ovat tärkeämpiä kuin omaisuus. Perhekäsitys ei myöskään rajoitu ydinperheeseen, vaan uusperheet, ottolapset, serkut

ja kaukaisemmat sukulaiset samoin kuin jotkut muut romanit voidaan katsoa kuuluvaksi perheeseen. Romanien asennoitumista elämään värittävät voimakkaat tunteet. Kykyä sopeutua erilaisiin tilanteisiin pidetään myös romanien vahvuutena.

Vanhempien ihmisten kunnioittaminen on romanikulttuurin perusta. Korkeaan ikään liittyy elämäkokemus, viisaus ja perimätiedon hallitseminen. Vanhemmat ovat romaniyhteisössä auktoriteetteja. Nuoremmat eivät voi esiintyä sopimattomasti tai vajavaisesti pukeutuneena vanhempien ihmisten läsnä ollessa. Romanien häveliäisyysäännöt on hyvä ottaa huomioon, ja viranomaisasioissa tulisi välttää häveliäiden asioiden ääneen sanomista muiden romanien läsnä ollessa.

Lasten kasvatukseen voivat osallistuvat kaikki lähellä olevat aikuiset. Tärkeintä on, että lapsella on turvallinen ja onnellinen lapsuus. Romanikasvatuksen tavoitteena on ulospäin suuntautunut, sosiaalisesti taitava lapsi. Hyvinä asioina pidetään tunteiden lämpöä, perheen yhteenkuuluvuutta ja yhteydenpitoa muihin romaneihin. Koulumenestyksen merkitys on kasvanut viime aikoina. Naisella on romaniyhteisössä erittäin keskeinen asema kulttuurin välittäjänä.

1950- ja 60-luvuilla romanilapsia pakosijoitettiin päiväestön lastenkoteihin ja sijaisperheisiin. Nämä lapset joutuivat kasvamaan erossa romanikulttuurista. Vaikka monet heistä aikuistuttuaan palasivatkin ”juurilleen”, osa jäi väliinpuotoajiksi, jotka eivät kokeneet kuuluvansa kumpaankaan kulttuuriin. Siihen aikaan laitoksissa eläneille nuorille ei ollut jälkihuoltoa ja monien kohdalla puutteellinen koulutus on aiheuttanut sen, että heitä ei ole myöskään hyväksytty päiväestön

keskuuteen. Epäoikeudenmukainen koh- telu katkeroitti monia. Katkeruutta seuraa turtuminen ja turtumista aggressiivinen ja ylimielinen käyttäytyminen. He ja heidän lapsensa ovat suuremmissa vaarassa syr- jäytyä yhteiskunnasta, koska heiltä yleensä puuttuu laaja sidosverkosto ja yhteisön tuki ja heidän oma identiteettinsä on usein kadoksissa ja rikkinäinen. Romaniyhteisöt ja viranomaiset ovat käynnistäneet monia projekteja romaninuorten tukemiseksi ja näihin projekteihin myös poliisi voi osallis- tua.

Kieli

Romanikielen perustana on Intian vanha kieli *sanskrit*. Romani ja hindi ovat suku- laiskielisiä, mutta romani on eriytynyt in- doarjalaisesta sukupuusta jo yli kaksitu- hatta vuotta sitten. Romanikieltä puhuu arviolta 40 miljoonaa ihmistä, joista Inti- assa asuu yli 20 miljoonaa. Romanikieli on aikojen kuluessa hajaantunut useisiin eri murteisiin, joihin on tarttunut vaikutteita paikallisista kielistä.

Kielen osaaminen on viimeisten vuosi- kymmenien aikana ratkaisevasti heiken- tynyt Suomessa. Nuoremmat romanit ei- vät osaa kieltä kunnolla. Romanikieli on aiemmin ollut suullinen kieli. Kirjakieleksi sitä on alettu kehittää vasta parikymmen- tä vuotta sitten. Vuonna 1997 kotimaisten kielten tutkimuskeskusta koskeva laki uu- distettiin siten, että laitoksen tehtäviin tuli myös romanikielen tutkimus ja huolto. Tut- kimuskeskukseen perustettiin romanikie- len lautakunta, johon kuuluu viisi romani- jäsentä.

Puutteellinen äidinkielen taito sekä vähäi- set koulutusmahdollisuudet ovat syynä sii- hen, että ikääntyneiden romanien keskuu-

nessa on edelleen lukutaidottomuutta tai puolikielisyttä. Lukemisen ymmärtäminen saattaa olla heikkoa, ja tämän tunnustami- nen voi olla hävettävää. Tämä voi vaikut- taa siihen, että esimerkiksi viranomaisten kanssa asioidessa jotkin asiat voivat jäädä epäselviksi. Etenkin pääkaupunkiseudulla ja Etelä-Suomessa monien romaninuorten vanhemmat ovat sitä sukupolvea, joka on asunut nuoruutensa sekä Suomessa että Ruotsissa. Monilla saattaa ruotsin kielen suullinen ja kirjallinen taito olla parempi kuin suomen kielen, ja heillä on oikeus vi- ranomaisasioissa käyttää sitä kieltä, jonka kokevat vahvemmaksi.

Koulutus ja elinkeinot

Maatalousyhteiskunnassa koulutukselliset erot romanien ja pääväestön välillä eivät olleet kovin suuria. Viime vuosikymmeni-nä koulutuksen merkitys on kasvanut niin kantäväestön kuin romanienkin parissa. 2000-luvulla opiskelee vasta ensimmäinen romanisukupolvi, jonka vanhemmat ovat saaneet yleissivistävää ja ammatillista koulutusta. Jos vanhempien oma koulu- tustausta on heikko, heidän on vaikea tu- kea lapsiaan koulunkäynnissä. Osalla ro- manilapsista onkin ongelmia koulussa, ja liian harva jatkaa opintojaan peruskoulun jälkeen. Koulussa ei aina osata kiinnittää tarpeeksi huomiota romanilasten tarpei- siin, ja lasten koulunkäynnin tukemisessa on paljon tehtävää. 2000-luvun alussa tehdyn selvityksen mukaan suuri poissa- olojen määrä on haitannut opintoja aina- kin kolmasosalla romanioppilaista. Puolet romanilapsista sai erityisopetusta jossakin muodossa. Romanilasten vahvuuksina oli selvityksen mukaan sosiaalisuus ja hyvä suhtautuminen opettajiin. Myös aikuis-

väestön kouluttautuminen on viimeisen kymmenen vuoden aikana lisääntynyt merkittävästi ja monet aikuiset romanit ovat saaneet ammatin työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen kautta. Romanit ovat kouluttautuneet esimerkiksi lähihoitajiki- si, koulunkäyntiavustajiksi tai nuoriso- ohjaajiksi. Romaninuoret kouluttautuvat yhä laajemmin erilaisiin ammatteihin, ja he opiskelevat myös yliopistoissa ja työ- kentelevät akateemisissa ammattiteissa.

Puhtaus, pukeutuminen ja asuminen

Aiemmin kiertävää elämää viettäessään romanien on ollut pakko huolehtia puh- taudesta niin hyvin kuin mahdollista. Näin vältyttiin monilta tartuntataudeilta. Käsi- pesu on tärkeää. Astioita ja ruokaa ei lai- teta sellaiseen paikkaan, jossa istutaan tai kävellään. Pöytätason yläpuolella on puh- dasta, tuolilla ja lattialla likaista. Käsi- ja kasvopyyhkeet ovat jokaiselle erikseen. Pyykkiä pestäessä myös erotellaan eri vaatteet. Nämä liittyvät myös romanien häveliäisyys- ja kunnioittamistapoihin.

Puhtaus koetaan myös symbolisella ta- solla. Vanhoja ihmisiä pidetään puhtaina, nuoria ei. Sukupuolisuuteen liittyviä asioita ei käsitellä vanhempien aikana. Nuore- mat eivät voi käyttäytyä sopimattomasti vanhempien ihmisten läsnä ollessa, avio- pari ei osoita yhteenkuuluvuuttaan muitten seurassa ja raskaus pyritään peittämään esimerkiksi hartiahuivin avulla.

Suomalaisen romaninaisen puku on kan- sainvälisestäkin ainutlaatuinen kauneude- saan. Romaninaisen perinteinen puku on selkeä ilmaisu samastumisesta sekä sitou- tumisesta romanikulttuuriin. Tämän tun- nustuksellisen pukeutumisen vuoksi ro-

maninaiset ovat vaarassa joutua syrjinnän kohteiksi esimerkiksi kaupassa tai ravinto- lassa. Saattaa olla, että heitä ei päästetä si- sään tai he joutuvat epäilyksenalaiseksi tai tarkastuksen kohteeksi. Tällaisessa tapa- uksessa on mahdollista toimia joko rikos- tai yhdenvertaisuuslain perusteella. Luvus- sa *Syrjinnän uhriksi joutuessa* on kuvattu yksi käräjäoikeuden päätös asiasta.

Miehet eivät esiinny vanhempien romani- en läsnä ollessa lyhythihaisessa paidassa, vaan kauluspaidan päällä pidetään liiviä, takkia tai puseroa.

Tärkeä piirre romanien asumisessa on se, että he eivät voi asua toisen romani- perheen yläpuolella. Romanien kodit ovat kauniita, ja sisustukseen kiinnitetään pal- jon huomiota. Jos perheenjäsen kuolee, niin yleensä perhe haluaa vaihtaa asuntoa. Muistot vainajasta ovat niin kipeitä, ettei perhe voi jatkaa asumista samassa asun- nossa. On helpompi saada uudelleen ote elämästä, jos lähiympäristö ei koko ajan muistuta vainajasta.

Oikeuskäsitys

Romaneilla on aina ollut oma sisäinen oikeusjärjestyksensä. Romaniyhteisössä on kirjoittamattomia lakeja, mutta ennen kaikkea voimakas moraalinen vastuu itses- tään, omasta suvusta ja koko yhteisöstä. Huumeidenkäyttöä ja rikollisuutta ei hy- väksytä, mutta näihin syyllistyneitä ihmisiä yritetään tukea mahdollisuuksien mukaan. Romaneiden oma sisäinen oikeudenmukai- suus asettaa rikoksiin syyllistyneet otta- maan myös yhteiskunnan säätämän rikos- oikeudellisen vastuun teoistaan.

Yhteisössä, jonka jäsenet ovat riippuvai- sia toisistaan, moraalinen tuomio on ollut tehokas keino pitää yllä järjestystä.

Romanikulttuuriin kuuluu väistämis- ja välttämismekanismi. Henkirikokseen syylistyneen ja hänen lähisukunsa on kuulunut muuttaa pois uhrin suvun läheltä. Tämä väistämis- ja välttämismekanismi on vastapuolen surun kunnioittamista, ja se on estänyt surun vallassa tehtyjä kostotoimia ja antanut kaikille aikaa rauhoittua. Aina väistäminen ei ole toiminut, mutta sillä on pystytty estämään moni uusi yhteenotto. Väistämisvelvollisuus on otettava huomioon asuntoasioissa ja vankeinhoidossa, sillä suvut eivät voi asua samalla alueella, jos heillä on väistämisvelvollisuus.

Kuolema ja hautajaiset

Läheisen ihmisen kuolema koetaan henkisesti niin tuskalliseksi, että perhe muuttaa

mahdollisimman pian pois asunnosta. Vainajan henkilökohtaiset tavarat hävitetään. Korut, käsityöt ja valokuvat jäävät muistoksi. Hautajaiset ovat yleensä kaksipäiväiset. Poliisilta voidaan pyytää apua hautajaisaattueen liikenneohjauksessa, koska hautajaisissa on paljon väkeä. Hautajaisia edeltävä yö valvotaan, vainaja on silloin viimeistä yötä maan päällä. Hautauspäivän aamuna arkku tuodaan kappelin pihalle, jotta vainajalle voidaan jättää hyvästit. Sen jälkeen vainaja saatetaan hautausmaalle saattokulkuessa ja siunataan. Seppeleet lasketaan ja omaiset luovat haudan umpeen. Tämän jälkeen järjestetään muistotilaisuus. Muutama sukulainen tai ystävä saattaa jäädä vielä omaisten luo joiksikin päiviksi auttamaan ja tukemaan, ettei survan tarvitse jäädä yksin.

Kohtaamisia

Kun kohdataan

Ihmiset muodostavat käsityksensä toisista ihmistä pitkälti aiempien kokemusten ja kohtaamisten perusteella. Tasa-arvoinen, asiallinen ja oikeudenmukainen kohtelu poliisin puolelta edesauttaa romanien luottamuksen kasvua poliisia kohtaan. Romanian puolestaan tulisi ymmärtää, että poliisi tekee työtään, ja pyrkiä myös omalla toiminnallaan hälventämään ennakkoluuloja.

Romanit tervehtivät aina toisiaan riippumatta siitä, ovatko he entuudestaan tuttuja.

Kun valtaväestön jäsenet tapaavat toisiaan, he yleensä esittelevät itsensä nimeltä. Romanit kysyvät tavatessaan tuntemattoman romanin, kenen tyttö tai poika tämä on. Vanhemmalta ihmiseltä voidaan kysyä, mistä päin hän on ja mitä sukua hän on.

Romanikulttuuriin kuuluu yhteisöllisyys. Poliisi haluaa selvittää asiat epäillyn kanssa kahden kesken, romaneilla taas epäillyn tukemiseen osallistuu perhe. Olisi hyvä, jos yksi omaisista toimisi perheen yhteyshenkilönä ja hoitaisi kaikki asiat, mm. tuomiset. Poliisin tulisi ymmärtää romanien pelkoja ja ennakkoluuloja viranomaisia

kohtaan ja tulisi omalla toiminnallaan pyrkiä muuttamaan romanien käsityksiä poliiseista. Aggressiivinen käytös kohtaamisissa kertoo usein kummankin osapuolen epävarmuudesta.

Luku- ja kirjoitustaitoa pidetään Suomessa lähes itsestäänselvytenä. Romaniväestön joukossa on henkilöitä, joilla nämä taidot ovat vaillinaiset. Viranomaisen tulisi välttää monimutkaisten termien ja kapulakielen käyttämistä kaikkien asiakkaiden kanssa.

Virastoissa

Romanit asioivat poliisihallinnon kanssa monissa asioissa. He voivat anoa passia, käydä löytötavaratoimistossa etsimässä kadonnutta kännykkää tai hakea arpajais-

lupaa. Poliisi myöntääkin vuosittain noin 900 000 lupaa. Lupamäärältään suurimpia ovat passit, ajokortit, aseluvat sekä henkilökortit. Poliisin lupapalveluja saa yli 300 pisteessä.

Romaneilla on kokemusta myös viranomaisten heihin kohdistamasta syrjinnästä. Viranomaisen tai julkisen laitoksen syrjivästä toiminnasta voi tehdä kantelun oikeuskanslerille, eduskunnan oikeusasiemiehelle tai valtakunnansyyttäjänvirastoon syyttäjien osalta. Muusta kuin työelämässä tapahtuvasta etniseen alkuperään perustuvasta syrjinnästä voi lisäksi tehdä kantelun vähemmistövaltuutetulle. Poliisista voi tehdä myös kantelun lääninhalituksen poliisiosastolle, sisäasiainministeriön poliisiosastolle tai paikallispoliisin poliisipäällikölle.

VIRANOMAISTEN TAI JULKISEN LAITOKSEN SYRJIVÄ TOIMINTA

Yleisesti, kaikki viranomais-toiminta	Oikeuskansleri Eduskunnan oikeusasiamies	www.okv.fi www.oikeusasiamies.fi
Poliisin toiminta	Läänin hallituksen poliisiosasto Sisäasiainministeriön poliisiosasto Paikallispoliisin poliisipäällikkö	www.laainhallitus.fi www.intermin.fi www.poliisi.fi
Terveyspalvelut Sosiaalipalvelut	Potilasasiamies Sosiaaliasiamies Läänin hallitusten sosiaali- ja terveys- osastot Terveystieteiden tutkimuskeskus (TEO)	www.laainhallitus.fi/ http://www.teo.fi/
Lisäksi, etninen syrjintä	Vähemmistövaltuutettu Syrjintälautakunta	www.vahemmistovaltuu- tettu.fi

Lähde: Poliisi ja syrjintä. SEIS-projektin poliisi-esite. Edita 2007.

Liikenteessä

Poliisi kohtaa romanin liikenteessä useimmiten yleisessä ratsiassa. Normaali käytäntö ratsioissa on se, että autoa kuljettaneelta henkilöltä pyydetään ajokortti ja rekisteriote ja häntä pyydetään puhaltamaan seulonta-alkometerlaitteeseen. Romanien kokemuksen mukaan heihin suhtaudutaan ratsioissa eri tavalla: yleensä kaikilta pyydetään paperit ja koko auto tavaroineen tutkitaan. Romaneja tulee kohdella samoin kuin muita tiellä liikkuvia.

Romaniperheen isä työskentelee asianajotoimistossa ja äiti valtion virastossa. Heillä on kaksi lasta, toinen päiväkodissa ja toinen alakoulussa. Äiti pukeutuu romaniasuun. Vuoden 2006 aikana poliisi on pyssäyttänyt perheen auton yli 20 kertaa. Onko kyse liikenteen valvonnasta vai syrjinnästä?

Kiinniottotilanteissa

Romanikulttuuriin kuuluu yhteisöllisyys ja kollektiivisuus. Vakavissa rikoksissa, kuten kuolemaan johtaneissa tapauksissa, tekijä ilmoittautuu vapaaehtoisesti poliisille. Näitä rikoksia pidetään niin moraalisesti niin väärinä ja tuomittavina, että romaninyhteisö edellyttää tekijän sovittavan rikoksensa.

Rikosten selvittämiseen liittyvissä tilanteissa poliisin tulisi luottaa romanien haaluun selvittää asia oikeudenmukaisesti ja romanien tulisi luottaa poliisin ammattitaitoon ja pyrkimykseen auttaa kaikkia tasapuolisesti. Vanhaan romanitapaan kuuluu, että esivaltaa kunnioitetaan ja kun poliisille luvataan jotakin, niin se myös toteutetaan. Kun rikos on tapahtunut ja poliisi on ottanut kiinni epäillyn, poliisi kertoo hänelle kiinnioton syyn, mitä tapahtuu, minne viedään ja mitä tehdään.

Kiinniottotilanteissa poliisi tekee yleensä

sä turvatarkastuksen. Mikäli asiakkaalla on hallussaan ase, asian ilmoittaminen ja aseiden vapaaehtoinen luovuttaminen vähentää jännitystä puolin ja toisin. Jos romani on pidätettynä, on hyvä ottaa huomioon kulttuuriin kuuluvat puhtaus- ja pukeutumistavat. Jos vanhemmat romanit tulevat tapaamaan pidätettyä, asiasta tulisi ilmoittaa etukäteen, jotta pidätetty voisi pukeutua asianmukaisesti.

Syrjinnän uhriksi joutuessa

Syrjinnän uhriksi joutunut voi toimia asiassaan rikos- tai yhdenvertaisuuslain pohjalta. Yhdenvertaisuuslakia sovelletaan esimerkiksi ammatinharjoittamiseen, työhönnottoon, työoloihin, koulutukseen, sosiaali-, terveys- ja asumispalveluihin. Rikoslaisissa on säädetty muun muassa työsyrynnästä. Syrjintärikoksesta on kaikilla oikeus tehdä ilmoitus, ja poliisilla on velvollisuus ottaa ilmoitus vastaan ja tutkia asia.

Poliisi laatii säännöllisesti tutkimuksen edellisen vuoden aikana tehdyistä rikosilmoitustiedoista, joissa epäillään rasistista motiivista. Vuonna 2005 poliisin tietojärjestelmään kirjattiin yhteensä 669 rasistista rikosta. Noin 5 prosentissa uhrina oli romani ja kyseessä olivat yleensä syrjintärikokset: tapaukset liittyivät useimmiten ravintolaan pääsyn epäämiseen. Pieni osa syrjintätapausten tapahtui kaupoissa, liikkeissä ja asuntotoimistoissa tai varattaessa aikaa terveyskeskuksessa. Useiden uhritutkimusten mukaan vain osa rikoksista ilmoitetaan poliisille. Romanitkin kohtaavat todennäköisesti enemmän syrjintää kuin edellä mainittu tutkimus kertoo, mutta huonot kokemukset vaikuttavat siihen, että rikosilmoitus tai tutkintopyyntö jää tekemättä.

Sisäasiainministeriön ohjeen mukaan poliisilla on keskeinen ase rasististen ilmiöiden ehkäisemisessä ja selvittämisessä. Poliisi on usein ensimmäinen taho, jonka puoleen käännytään, kun vähemmistöryhmään kuuluva henkilö on joutunut rikollisen teon kohteeksi. Poliisin tai muun esitutkintaviranomaisen on toimitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin on syytä epäillä, että rikos on tehty. Poliisiyksiköiden ilmoitusten vastaanotossa ei saa suhtautua välinpitämättömästi tai vähättelevästi asiakkaan ilmoitukseen tapahtuneesta rikoksesta tai koetusta syrjinnästä.

Kaupassa käyminen on yksi arkielämän tavallisimpia toimintoja. Kaupassa käynnistä tulee kuitenkin ikävä tapahtuma, jos asiakas kokee koko ajan olevansa silmäläpidon alaisena. Mikäli kauppias epäilee jonkin romaniasiakkaan syyllistyneen näpistykseen tai varkauteen, tulee tutkintatoimet kohdistaa vain tähän asiakkaaseen.

Yrittäjä oli antanut myymälässä ohjeistuksen, jonka mukaan myymälän henkilökunnan tuli erityisesti tarkkailla romanitaustaisia henkilöitä. Lisäksi hän oli kehottanut työntekijöitä erikseen tarkkailemaan myymälään tullutta romaninaista ja ilmoittanut epäilevänsä naista anastuksesta muun muassa tämän etnisen alkuperän perusteella sekä kieltänyt tätä palaamasta myymälään.

Kaikki naisen tavarat ja vaatteet tarkastettiin, mutta mitään asiaankuulumatonta ei löytynyt. Käräjäoikeus katsoi naiseen kohdistetun poistumiskehotuksen ja palaamiskiellon perustuneen siihen, että nai-

nen oli romani. Hänet oli siis asetettu eriarvoiseen asemaan etnisen alkuperän vuoksi. Yrittäjä ja yritys tuomittiin sakkorangaistukseen, korvaamaan oikeudenkäyntikuluja ja maksamaan naiselle 2 000 euroa hyvitystä.

(DNRO: R 05/1261 (9.11.2005))

LÄHDE: POLIISI JA SYRJINTÄ.

SEIS-PROJEKTIN POLIISI-ESITE. EDITA 2007.

Monet romanit ovat kokeneet syrjintää ravintolan ovella. Jos romanit tekevät asiasta rikosilmoituksen, niin he kokevat joskus, ettei poliisi ota heidän ilmoitustaan todesta. Tasa-arvoinen, asiallinen ja oikeudenmukainen kohtelu ja käyttäytyminen edesauttavat luottamuksen syntyä ja mahdollistavat kumpaakin osapuolta hyödyttävän yhteistyön asiaa tutkittaessa.

Politiikassa, hallinnossa

Romanit osallistuvat aktiivisesti yhteiskunnallisiin asioihin. Useissa kunnissa toimii romaneja eri päätöksentekoeleimissa ja luottamustehtävissä, esimerkiksi kunnanvaltuutettuina tai käräjäoikeuden lautamiehinä. Useita romaneja on ollut myös ehdokkaina eduskuntavaaleissa. Romaniasiain neuvottelukunnan alueelliset sihteerit työskentelevät lääninhallituksissa ja kunnissa toimii romaniasiain yhdyshenkilöitä.

YHTEENVETONA:

Kun kohdataan

- kohtaa ihminen, älä ryhmää
- varaa aikaa
- ole aidosti läsnä
- kuuntele
- älä ole ylimielinen tai aliarvioi toista

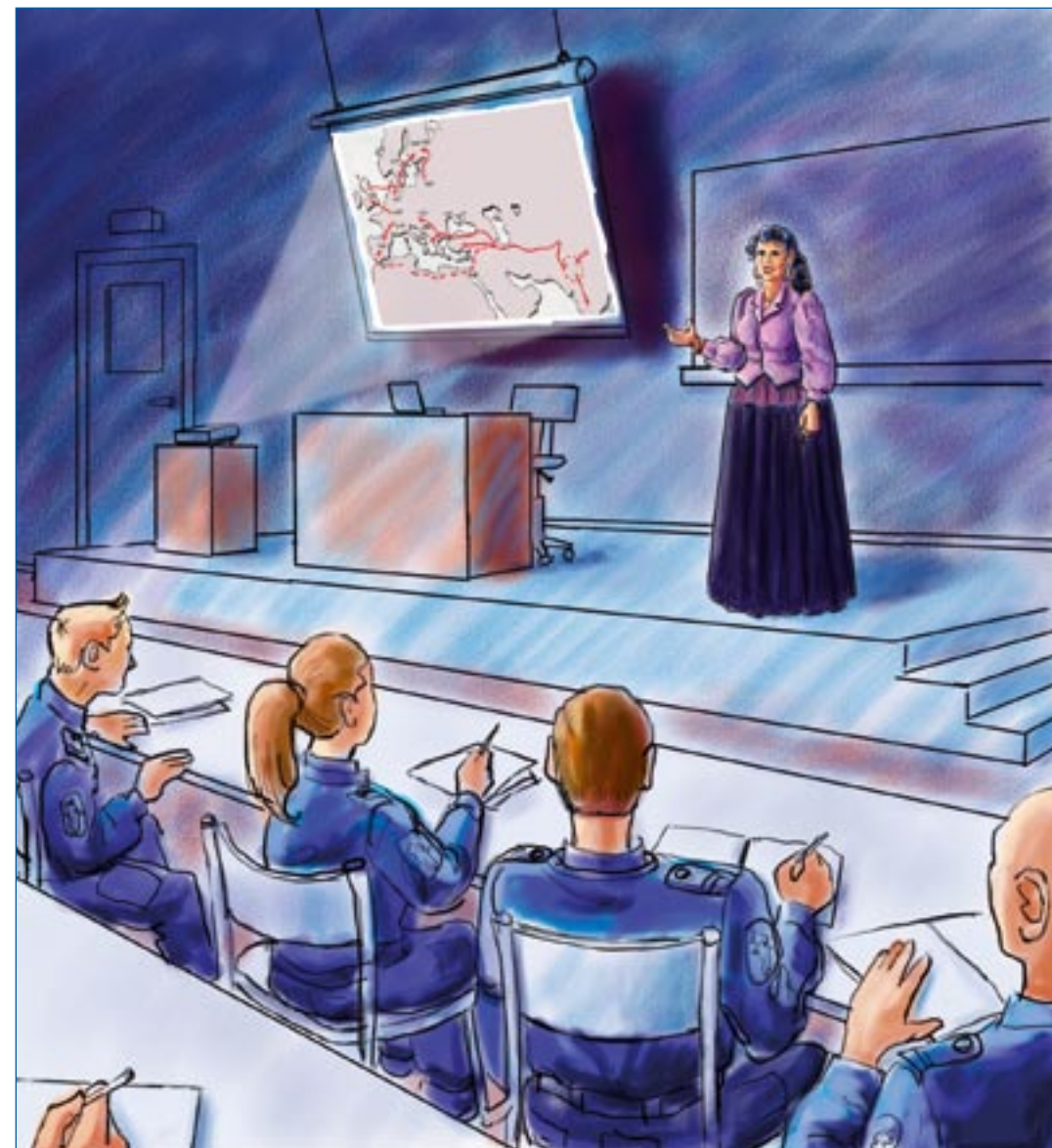
Tietoa, vuorovaikutusta ja yhteistyötä

Yhteistyön avainsanoja ovat riittävä tieto ja vuorovaikutus, jonka aikana keskinäinen luottamus voi kasvaa. Poliisilaitoksissa olisi hyvä olla poliisi, joka on kiinnostunut romanikulttuurista ja pystyisi luomaan ja ylläpitämään alueensa romanien kanssa luottamukselliset ja avoimet suhteet.

Esimerkkejä hyvistä käytännöistä on jo monia. Romaniväestön edustajat ovat käyneet poliisien oppilaitoksissa ja täydennyskoulutustilaisuuksissa puhumassa siitä, miten romanien kanssa

voi toimia, ja tällöin poliisit ovat voineet kysellä mieltään askarruttavista asioista. Erityisesti erilaisten EU-projektien myötä on syntynyt paljon materiaaleja kuten *Poliisi ja monikulttuurinen Suomi*, *Vähemmistöt poliisin asiakkaina* -opas, *Poliisit ja vähemmistöt* -nettilehti sekä *Opas poliisille syrjinnän tunnistamisesta*.

Poliiseille ja eri etnisiin ryhmiin kuuluville tulisi järjestää teemapäiviä myönteisten asioiden merkeissä. Näissä poliisi voi kertoa monipuolisesti omas-

ta työstään. Romanivanhemmat voivat kertoa lapsilleen myönteisesti poliisin merkityksestä avun ja turvallisuuden tuojana. Romanien omista julkaisuista voisi olla kirjoituksia poliisin työstä ja poliisin omista järjestölehdissä artikkeleita romaneista. Liikenneturva on yksi teema, jota voidaan käsitellä erityisesti nuorten kanssa.

Hyvä käytäntö - Poliisi osallisena romanityössä Kokkolassa paikallisen romaniasiain neuvottelukunnan kautta.

Perustamisesta

Vuoden 2000 lopulla pidettiin poliisin, nuorisotoimen ja koulutoimen yhteinen viranomaispalaveri. Opetushallituksen

romaniväestön edustajat oli kutsuttu asiantuntijoiksi neuvotteluun. Kokouksen yhteydessä esitettiin yhtenä toimenpideehdotuksena, että paikkakunnalle perustettaisiin yhteistyöelin romaniasioiden järjestämiseksi. Syynä oli viranomaisten huoli romanilasten epäsäännöllisestä koulunkäynnistä ja sen johdosta syntyvästä syrjäytymisestä ja pysyvästi eriarvoiseen asemaan ajautumisesta.

Vuoden 2001 maaliskuulla pidettiin paikallisen romaniasiain neuvottelukunnan perustava kokous. Neuvottelukuntaan saatiin hyvä edustus Kokkolan kaupungin lautakunnista ja tärkeimmistä virastoista sekä poliisin edustaja. Paikalliset romanisuvut saivat omat edustajansa neuvottelukuntaan.

Neuvottelukunnan tavoitteet ja toiminnat

Neuvottelukunnan tavoitteena olivat seuraavat asiat:

- romanien elinolojen pysyvään parantamiseen tähtäävät toimet
- romanien ja viranomaisten välisen vuoropuhelun edistäminen
- syntyperästä johtuvan eriarvoisuuden vähentäminen
- romanikulttuurin tuntemuksen lisääminen

Lisäksi tavoitteena oli parantaa romanien itsetuntoa ja selviämistaitoja sekä lisätä valtaväestön romanikulttuurin tuntemusta ja vuoropuhelun kautta myös hyväksyntää.

Neuvottelukunta on muun muassa tiedottanut romanikulttuurista ja kannusta-

nut osallistumaan romanikulttuurin esitelytilaisuuksiin, laatinut kirjelmiä opetusjärjestelyistä ja tehnyt selvityspyyntöjä työvoimahallinnolle.

Neuvottelukunta on kokoontunut noin 4 kertaa vuodessa. Kokouksiin on kutsuttu eri toiminnoista vastaavia tahoja kuten työvoimaviranomaiset, aikuiskoulutuslaitokset ja kunnan asuntotoimesta vastaavat esittelemään toimintaa ja käymään vuoropuhelua alueen romaniväestön kanssa. Lisäksi on järjestetty seminaari aiheesta *Yhteiskunta - nykyaika ja romanit*. Poliisilaitoksella on pidetty keskustelutilaisuus aiheesta *Romanit asiakkaana – syrjintä*. Neuvottelukunta on tukenut romanien kesätapahtumien järjestämistä seurakunnan leirikeskuksessa sekä kannustanut ja auttanut järjestämään romanimusiikin konsertin. Se on laatinut kirjelmiä ja lausuntoja viranomaisille romaneja koskevista asioista, joiden pohjalta muun muassa romanien kotikielen opetus saatiin alkuun Kokkolan kaupungin peruskoulussa, ja tällä hetkellä kaikki alueen romanilapset käyvät peruskoulua ja peruskoulun päättötodistuksen myötä saavat mahdollisuuden jatko-opintoihin. Romanilapsille on järjestetty koulunkäyntiä tukeva stipendi.

Tulevaisuuden tavoitteita on ammatillisen koulutuksen tukeminen ja työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen.

Lopuksi

Kokkolan poliisissa nähdään tarpeelliseksi pitää yllä puhekanavaa romaniväestöön ja tämän vuoksi neuvottelukuntaan osallistuminen nähdään tarpeellisena osana ennalta ehkäisevää toimintaa.

Alan toimijoita ja lisätietoa

Mustalaisiasiain neuvottelukunta perustettiin 1956 sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen. Tällöin neuvottelukuntaan kuului vain yksi romanijäsen. Vuonna 1989 neuvottelukuntaa laajennettiin ja siitä tuli pysyvä ja nimi muutettiin romaniasiain neuvottelukunnaksi. Puolet jäsenistä edustaa romaniväestöä ja puolet viranomaisia, ja yhtenä jäsenenä on sisäasiainministeriön poliisiosaston poliisimies. Muita tärkeitä toimijoita hallinnossa ovat romaniväestön koulutustiimi opetushallituksessa, lääninhallituksissa toimivat alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat sekä useissa kunnissa toimivat yhdyshenkilöt. Romaniväestön koulutustiimin tehtävänä on valtakunnallisen koulutuksen kehittäminen,

romanikielen- ja kulttuurin edistäminen, tiedotus- ja valistustoiminta sekä kansainvälinen toiminta. Tiimillä on ohjausryhmä, joka koostuu eri viranomaisista ja romaniväestön edustajista.

Romaneilla on neljä valtakunnallista järjestöä. Vanhin on vuonna 1906 perustettu Romano Missio ry (entiseltä nimeltään Mustalaislähetys ry), joka on kristillisten periaatteiden mukaan toimiva lastensuojelu- ja sosiaalialan palvelujärjestö. Elämä ja Valo ry (entiseltä nimeltään Suomen Vapaa Romanilähetys) perustettiin vuonna 1964, ja Suomen Romaniyhdistys perustettiin vuonna 1967. Nuorin romanijärjestöistä, Gypsies' future, tukee laitoksissa ja sijaisperheissä kasvaneita lapsia ja nuoria. Suomen romanit ovat myös aktiivisesti mukana kansainvälisissä romanijärjestöissä.

Yhteystietoja

Romaniväestön koulutustiimi (Opetushallitus)

Kumpulantie 3
00520 HELSINKI
(09) 774 775
www.oph.fi

Romaniasiain neuvottelukunta (Sosiaali- ja terveysministeriö)

PL 33
00023 VALTIONEUVOSTO
Käyntiosoite: Kirkkokatu 14
(09) 1607 4306
www.romani.fi/Resource.phx/stm/
romani/index.htx

ALUEELLISET ROMANIASIAIN NEUVOTTELUKUNNAT

Etelä-Suomen alueellinen
romaniasiain neuvottelukunta
Etelä-Suomen lääninhallitus
PL 110
00521 HELSINKI
puh. 020 516 3152

Itä-Suomen alueellinen
romaniasiain neuvottelukunta
Itä-Suomen lääninhallitus
PL 50
50101 MIKKELI
puh. 020 516 6022

Länsi-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta

Länsi-Suomen lääninhallitus
PL 22
20801 TURKU
puh. 020 517 121

Pohjois-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta Oulun lääninhallitus

PL 293
90101 OULU
puh. 020 517 8727

Suomen Romaniyhdistys ry

Visbyinkuja 2
00930 Helsinki
09-3106 2202
www.suomenromaniyhdistys.fi/

Romano Missio ry

Vilppulantie 2 C 4
00700 HELSINKI
09- 3511 366
www.romanomissio.fi/

Elämä ja Valo ry

Lauttakylänkatu 15,
32700 HUITTINEN
040-7000 134
www.elamajavallo.fi/

KESKEINEN LAINSÄÄDÄNTÖ JA KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET

Perusoikeusuudistus 1995

Perusoikeusuudistuksella romaniväestön asema turvattiin ensi kertaa lainsäädännöllä. Perustuslaki kieltää syrjinnän: ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Toinen tärkeä uudistus oli saamelaisien ja romanien oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Säännöksessä on mainittu erikseen nimeltä kaksi perinteistä suomalaisen yhteiskunnan vähemmistöryhmää: saamelaiset ja romanit, se koskee kuitenkin myös muita ryhmiä. Vaikka itse laissa puhutaan ainoastaan oikeudesta ylläpitää ja kehittää omaa kieltä, niin lain perusteluitten mukaan säännös velvoittaa julkista valtaa myös tukemaan oman kielen ja kulttuurin kehittämistä. Tämä tukee merkittävästi romaniväestön aseman parantamista.

Myös vuoden 1998 alusta voimaan tulleet ja kansallisella lainsäädännöllä vahvistetut kaksi Euroopan neuvoston sopimusta ovat virstanpylväitä Suomen romanien aseman vahvistamisessa. Ratifioidessaan Euroopan alueellisia vähemmistökieliä koskevan sopimuksen Suomi nimesi romanikielen ei-alueelliseksi vähemmistökieleksi. Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen ratifioidessaan Suomi

nimesi romaniväestön ja saamelaiset perinteisiksi kansallisiksi vähemmistöiksi.

Perusoikeudet Suomen perustuslaissa (731/1999)

Suomen uusi perustuslaki tuli voimaan 1. päivä maaliskuuta 2000. Lain 6 § sisältää yhdenvertaisuuden lain edessä sekä yleisen syrjintäkiellon.

Perustuslakiin sisällytettiin myös vuonna 1995 uudistetut perusoikeussäännökset. Perusoikeusuudistuksen keskeisiä osia olivat taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten eli TSS-oikeuksien lisääminen perustuslakiin ja samalla perusoikeussääntelyn saattaminen vastaamaan Suomen ihmisoikeusvelvoitteita.

Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kiello ovat keskeisiä ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia, mutta tasa-arvon toteutumisen kannalta tärkeitä ovat myös muut perusoikeudet, esimerkiksi sosiaaliset oikeudet, joissa on erotettavissa oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon (19.1 §), perustoimeentulon turva (19.2 §), sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaaminen (19.3 §), väestön terveyden edistäminen (19.3 §), perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien tukeminen (19.3 §) sekä asumisen edistäminen (19.4 §).

Lisäksi eräät muutkin perusoikeussäännökset ulottavat vaikutuksensa TSS-oikeuksiin. Tällaisia ovat ennen kaikkea säännökset ihmisarvon loukkaamattomuudesta ja itsensä määräämis-oikeudesta (1 §), oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §), säännökset kielellisistä ja kulttuurisista oikeuksista (17 §) sekä hallinnon ja lainkäytön oikeusturvatakeista (21

§) ja siitä, että julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (22 §).

Yhdenvertaisuuslaki (21/2004)

Viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan yhdenvertaisuuden edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Viranomaisten tulee erityisesti muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. (Yhdenvertaisuuslaki, 4§1)

Yhdenvertaisuuslaki tuli voimaan 1. päivä helmikuuta 2004. Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa. Lain mukaan viranomaisilla on velvollisuus kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti ja tarvittaessa muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Laki kieltää välittömän (suoran) syrjinnän, välillisen (epäsuoran) syrjinnän, häirinnän sekä ohjeen tai käskyn syrjiä jotakuta. Kielletyt syrjintäperusteet ovat ikä, etninen tai kansallinen alkuperä, kansallisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, terveydentila, vammaisuus, sukupuolinen suuntautuminen tai muu henkilöön liittyvä syy. Yhdenvertaisuuslain perusteella tehdyn käsittelyn etuna rikoslain perusteella tehtyyn käsittelyyn nähden on se, että syrjintälautakunnan käsittelyssä todistustaakka on jaettu. Tämä tarkoittaa sitä, että syrjinnän uhrin on ensin esi-

tettava näyttöä, jonka perusteella voidaan olettaa syrjintäkieltoa rikotun. Mikäli tällaista näyttöä esitetään, tulee vastaajan puolestaan osoittaa, ettei syrjintäkieltoa ole rikottu.

Laki edellyttää, että kaikki viranomaiset laativat yhdenvertaisuussuunnitelman, jonka sisällöstä työministeriö on antanut suositukset syyskuussa 2004. Yhdenvertaisuuslailla on saatettu voimaan Euroopan unionin rasismi- ja työsyryntädirektiivi.

Syrjintä kielletään perustuslain ohella muun muassa työsopimuslaissa, laissa miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta sekä rikoslaissa.

Rikoslaki (39/1889)

Syrjintäkiellon rikkomisesta tuomittavat rangaistukset määräytyvät rikoslain mukaan. Rikoslain 11 luvun 9 § sisältää laajan syrjintäkiellon. Rikoslain 47 luvun 3 §:llä puolestaan kielletään syrjintä työelämässä.

Sopimukset

Suomen syrjintäkieltoja koskeva lainsäädäntö pohjautuu kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, kuten Kansalaisyhteisöoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan yleissopimukseen (SopS 7-8/1976), Euroopan ihmisoikeussopimukseen (SopS 18-19/1990), Euroopan sosiaaliseen peruskirjaan ja Kansainvälisen työjärjestön (ILO) yleissopimukseen nro 111. Lisäksi yhdenvertaisuuslailla toteutetaan Euroopan unionin Suomea velvoittavat direktiivit: ns. rasismidirektiivi ja työsyryntädirektiivi.

Suomen kannalta ehkä tärkein vähemmistöjen oikeuksia koskeva sopimusmääräys sisältyy YK:n yleissopimukseen kansalaisyhteisöoikeuksista ja poliittisista oikeuksista. Yleissopimuksen 27. artiklan mukaan vähemmistöihin kuuluville yksilöiltä ei saa kieltää oikeutta käyttää omaa kieltään, harjoittaa omaa uskontoaan tai nauttia omasta kulttuuristaan.

YK hyväksyi vuonna 1992 julistuksen kansallisiin tai etnisiin, uskonnollisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvien oikeuksista.

Euroopan neuvostossa hyväksyttiin vuonna 1994 puitesopimus kansallisten vähemmistöjen suojelemisesta.

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995)

Puiteyleissopimuksessa määritellään ohjelmaluonteisin normeine periaatteet, jotka velvoittavat sopimusvaltioita omalla alueellaan suojelemaan kansallisia vähemmistöjä.

Sopimusvaltiot sitoutuvat mm. noudattamaan syrjinnän kiellon ja yhdenvertaisuuden periaatetta sekä monin eri tavoin tukemaan vähemmistökulttuurien ylläpitämistä ja kehittymistä.

Sopimus tuli Suomen osalta voimaan 1.2.1998 (SopS 1—2/1998)

LÄHTEET JA LISÄTIETOJA

Ellonen, Noora (2006) Poliisin tietoon tullut rasistinen rikollisuus Suomessa. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 53. Helsinki: Edita Prima Oy.

Poliisi ja syrjintä (2007) SEIS-projektin poliisiesite. Helsinki: Edita Prima Oy.

Rantala, Veijo & Huttunen, Laura (1993) "Aito mustalainen on lämmin ihminen": Suomen mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen puheessa. Tampereen yliopisto/tutkimuksia, sosiaalipolitiikan laitos. Sarja B.

Romani ja terveystalot. Opas terveydenhuollon ammattilaisille. Helsinki: Opetushallitus ja sosiaali- ja terveysministeriö.

Suomen romanit. Finitiko romaseele. Sosiaali- ja terveysministeriö. Esitteitä 2004:2.

Suvaitsevaisuuden lisääminen ja rasismien ehkäiseminen poliisissa. Sisäasiainministeriön määräyskokoelma. Ohje. SM-2004-00020/Pe-0

http://www.yhdenvertaisuus.fi/suomi/toimintamalleja_tyopaikalle/poliisi/